

Zin in filosofie

Ludo Abicht en Hendrik Opdebeeck

Acco Leuven / Den Haag

Inhoud

Inleiding	II
1 Zin, in- en uitzicht	13
1.1 De filosofische vragen	15
1.2 Filosofie en mythologie	16
1.3 Filosofie en godsdienst	17
1.4 Filosofie en ideologie	18
1.5 Het ontstaan van filosofie vanuit een mensbeeld	19
1.6 Filosofie: descriptief of normatief	22
1.7 Wat kan je met filosofie doen?	23
2 Antieke filosofie: meer dan ooit zinvol	25
2.1 De filosofie vóór Socrates: op zoek naar de oerstof en het ordenende principe	27
2.1.1 Thales van Milete	27
2.1.2 Anaximenes	28
2.1.3 Heraclitus	28
2.1.4 Pythagoras	30
2.1.5 Parmenides	30
2.1.6 Zeno	30
2.1.7 Protagoras	31
2.2 Socrates en Plato	33
2.2.1 Socrates	33
2.2.2 Plato	35
2.3 Aristoteles	38
2.3.1 De logica	38
2.3.2 De leer van de categorieën en de metafysica	39

2.3.3	Mensvisie	40
2.3.4	Indeling van de filosofie	40
2.3.5	Economie, politiek en ethiek	41
2.3.6	Het realisme van Aristoteles	42
2.4	Hellenisme en Rome: stoïcijnen en neoplatonici	42
2.4.1	Het stoïcisme	44
2.4.2	Het neoplatonisme	46
2.5	Joodse en islamitische filosofie	47
2.5.1	Joodse filosofie	48
2.5.2	Islamitische filosofie	50
2.5.3	Samenvattend	51
2.6	Christelijke filosofie	51
2.6.1	Scholastieke filosofie	51
2.6.2	Thomas van Aquino	52
2.6.3	William van Ockham	54
3	Zingeving tussen haakjes	57
3.1	Het rationalisme	60
3.1.1	René Descartes	60
3.1.2	Gottfried Wilhelm Leibniz	62
3.2	Het empirisme	63
3.2.1	John Locke	63
3.2.2	George Berkeley	65
3.2.3	David Hume	66
3.2.4	Samenvattend	67
3.3	Baruch Spinoza	68
3.3.1	Levensloop	68
3.3.2	Spinoza en Descartes	69
3.3.3	De Ethica	69
3.3.4	Het Theologisch-politieke Traktaat	70
3.4	De ongenadige kritiek van Immanuel Kant	71
3.4.1	Kritik der reinen Vernunft	72
3.4.2	Kritik der praktischen Vernunft	74
3.4.3	Samenvattend	74
3.5	Hegel en het Duitse idealisme	75
3.5.1	Idealisme en materialisme	75
3.5.2	Georg Wilhelm Friedrich Hegel	75
3.5.3	Logica, natuurfilosofie en filosofie van de geest	76
3.5.4	Optimisme	77
3.5.5	Dialectiek	77

4	Maatschappelijke en persoonlijke zingeving	79
4.1	Ludwig Feuerbach	81
4.1.1	Het materialisme	81
4.1.2	Het materialistisch humanisme	82
4.1.3	Kritiek	84
4.2	Karl Marx	84
4.2.1	Situering en levensloop	84
4.2.2	Marx' kritiek op Feuerbach	86
4.2.3	Marx' kritiek op de burgerlijke revolutie	87
4.2.4	De ontwikkeling van de mensheid: arbeid en technologie	87
4.2.5	Aliënatie en reïficatie	89
4.2.6	Kritiek	91
4.3	Arthur Schopenhauer	92
4.3.1	Situering	92
4.3.2	Levensloop	92
4.3.3	Die Welt als Wille und Vorstellung	93
4.4	Søren Kierkegaard	94
4.4.1	Situering	94
4.4.2	Enteneller	95
4.4.3	Kierkegaard en Marx	96
4.5	Friedrich Nietzsche	97
4.5.1	Situering	97
4.5.2	Levensloop	97
4.5.3	Also sprach Zarathustra	98
5	Filosofie in de eeuw van zinloze wereldoorlogen	101
5.1	Fenomenologie en existentialisme	103
5.2	Edmund Husserl	105
5.3	Martin Heidegger	106
5.3.1	Levensloop	106
5.3.2	Voorbij de fenomenologie	108
5.3.3	Sein und Zeit	108
5.3.4	Vom Wesen der Wahrheit	110
5.3.5	Het humanisme volgens Heidegger	111
5.3.6	De waarheid van de kunst	112
5.3.7	Besluit	112
5.4	Karl Jaspers	113
5.4.1	Levensloop	113
5.4.2	Filosofie en de wereld	114
5.4.3	Besluit	116

5.5	Jacques Maritain	117
5.5.1	Personalistische filosofie	117
5.5.2	Een realisme	118
5.5.3	Een bonum commune	119
5.5.4	Een sociaal programma	121
5.5.5	Besluit	122
5.6	Jean-Paul Sartre	123
5.6.1	Situering	123
5.6.2	Sartres humanistisch of atheïstisch existentialisme	124
5.6.3	Sartres sociale filosofie	127
5.6.4	Besluit	129
5.7	Gabriël Marcel, Martin Buber en Emmanuel Levinas	129
5.7.1	Het christelijke existentialisme van Marcel	130
5.7.2	De joodse existentiële filosofie van Buber en Levinas	131
5.8	Ernst Bloch	133
5.8.1	Levensloop	133
5.8.2	Blochs methode: 'sporen zoeken'	133
5.8.3	Utopie	134
5.8.4	Hoop	134
5.8.5	De menselijke vrijheid	136
5.9	Sigmund Freud	136
5.9.1	Situering	136
5.9.2	De oorsprong van de psychoanalyse	137
5.9.3	Het wereldbeeld van Freud	138
5.9.4	Invloed en kritiek	139
5.10	Herbert Marcuse	140
5.10.1	Situering vanuit de Frankfurter Schule	140
5.10.2	Marx en Freud	141
5.10.3	Het fascisme	143
5.10.4	Het stalinisme	144
5.10.5	Het Westen als eendimensionale maatschappij	145
5.10.6	Repressieve tolerantie, negatief denken en de Grote Weigering	146
5.11	Fritz Schumacher	147
5.11.1	Levensloop	147
5.11.2	Zingeving en ethiek	148
5.11.3	Economie en technologie voor de mens	150
5.11.4	Concreet utopisch denker	151
5.11.5	Besluit	152
5.12	Michel Foucault	153
5.12.1	Situering vanuit het structuralisme	153

5.12.2	Tegen het humanisme van Hegel tot Sartre	154
5.12.3	Tegen de filosofie van het subject	154
5.12.4	Het discours	155
5.12.5	De macht	155
5.12.6	De filosoof met de krant	156
5.13	De analytische en logisch-positivistische filosofie	157
5.13.1	Situering	157
5.13.2	Bertrand Russell	158
5.13.3	De Wiener Kreis	160
5.14	Ludwig Wittgenstein	162
5.14.1	Situering	162
5.14.2	Levensloop	162
5.14.3	Tractatus logico-philosophicus	163
5.14.4	<i>Philosophische Untersuchungen</i>	165
5.14.5	Besluit	166
6	De vragen naar zin, in- en uitzicht blijven in het nieuwe millennium	167
6.1	Paul Ricoeur	169
6.1.1	Levensloop	169
6.1.2	De zijnsbevestiging	170
6.1.3	De andere	171
6.1.4	Het instituut	172
6.1.5	Het egocentrisme voorbij?	173
6.1.6	Een ethische triade	173
6.2	John Rawls	174
6.2.1	Levensloop	174
6.2.2	Een theorie van rechtvaardigheid	175
6.2.3	Liberaal neutralisme	177
6.3	Jean Baudrillard	178
6.3.1	De tekenwaarde van de objecten	178
6.3.2	Discriminatie door differentiatie	179
6.3.3	Van een kritiek op Marx naar een symbolische samenleving	179
6.4	Jürgen Habermas	181
6.4.1	Levensloop	181
6.4.2	De theorie van het communicatieve handelen	182
6.4.3	Ethisch bewustzijn en communicatief handelen	184
6.4.4	Democratie, de natiestaat en Europa	185
6.5	Ivan Illich	185
6.5.1	Levensloop	185
6.5.2	Een driedimensionaal maatschappelijk systeem	186

6.5.3	Grenzen aan de groei	187
6.5.4	Een crisis van het systeem	188
6.6	Martha Nussbaum	189
6.6.1	Levensloop	189
6.6.2	De breekbaarheid van het goede	190
6.6.3	Van de stoïcijnse wereldrepubliek naar het multiculturalisme	191
6.6.4	Seks, gender, homofobie	191
6.7	Luc Ferry	192
6.7.1	Situering	192
6.7.2	Een vernieuwd humanisme	193
6.7.3	Een vernieuwde transcendentie	193
6.7.4	Een vernieuwde verantwoordelijkheid	194
6.8	Slavoj Žižek	196
6.8.1	Levensloop	196
6.8.2	Communisme zonder leiders	196
6.8.3	Belangstelling voor het christendom	197
6.8.4	Lof van de onverdraagzaamheid	198
6.8.5	Postmodernisme van de vorm, modernisme van de inhoud	198
6.9	Susan Neiman	199
6.9.1	Situering	199
6.9.2	De rol van het Kwaad in de moderne filosofie	200
6.9.3	Morele helderheid: tussen utopie en cynisme	202
	Bij wijze van uitleiding	205
	Index	207

Zin, in- en uitzicht

Zin, in- en uitzicht

1.1 De filosofische vragen

Lao-Tse, Jan Elburg, Bertolt Brecht ... drie dichters uit verschillende culturen, 2500 jaar en werelddelen uit elkaar. Terwijl de Chinezen uit die tijd nog geen onderscheid maakten tussen dichters en filosofen, beschouwen wij dichters en letterkundigen gewoonlijk niet als filosofen of beroepsdenkers. Dit verschil is belangrijk, omdat we vandaag filosofie als een afzonderlijk vak studeren, net als biologie, geschiedenis of Romaanse filologie. Zoiets was in de beginperiode van het westerse denken onvoorstelbaar, omdat in die tijd, ongeveer vanaf de zesde eeuw vóór Christus, alle vormen van denken (natuurwetenschappen, literatuur, sociale en politieke problemen) door filo-sofen bedreven werden. 'Filo-sofen' (vrienden van de *sofa* of wijsheid) waren mensen die in de bloeiende handelssteden en havens van zowat het huidige Turkije en, later, in de grote Griekse metropolen een antwoord zochten op een reeks vragen die tot dan toe door mythologie en godsdienst behandeld waren of die om praktische redenen opzijgeschoven werden:

- ▶ Waar komt de wereld vandaan en waaruit bestaat dit heelal?
- ▶ Bestaat er een absolute waarheid en hoe kunnen we die kennen?
- ▶ Wat zijn de regels van het denken?
- ▶ Welke waarden of deugden zijn van belang?
- ▶ Wat noemen we goed en kwaad, en waarom?
- ▶ Hoe bereiken we de beste vorm van menselijk samenleven?
- ▶ Wat is de zin van het leven?

Driemaal tien spaken

Driemaal tien spaken
staan op een naaf
En juist daar, waar ze niet zijn,
is de bruikbaarheid van de kar.

Men kneedt klei
tot een beker.
Juist daar, waar er geen is,
is de bruikbaarheid van het gerei.
Men metselt deuren en vensters voor een woning.
En daar, waar niet is, is de woning bruikbaar.

Waarlijk,
als je het zijn als een winst aanziet, dan moet je erken-
nen: het niet-zijn maakt bruikbaar.

LAO-TSE (ca. 500 vóór Christus)

1.2 Filosofie en mythologie

De filosofische vragen, die elk op hun beurt nieuwe takken van de wetenschap hebben ingeleid, werden pas mogelijk en zinvol nadat de mensen op een zeker niveau van materiële beschaving waren geraakt en dus niet hun hele actieve leven aan het produceren van voedsel en de bescherming tegen de natuur (hitte, koude, dieren, ziekten) hoefden te besteden. In de Griekse handelssteden ontstond daardoor een kleine minderheidsgroep van bevoorrechte burgers die een deel van de vrijgekomen tijd aan verder onderzoek konden wijden. Tot dan toe bestond die groep van 'vrijgestelden' hoofdzakelijk uit priesters, priesteressen en 'dichters' die in lange epische verhalen de mythen van de stam voortvertelden (bij ons bijvoorbeeld de mythe van Brabo over het ontstaan van Antwerpen, of de Mexicaans-Indiaanse mythe over de schepping van de mens). Een mythe is een als correct aanvaarde doch